

22. Саенко А. Н. Содержательно-стилистические особенности информационных текстов в Интернете / А. Н. Саенко // Научные записки Луганского национального педагогического университета. Серия „Филологические науки“ : сб. научн. трудов. – Луганск : „Альма-матер“, 2004. – Вып. 5. – Т. 1. – С. 350–360.
23. Санников В. З. Об истории и современном состоянии русской языковой игры / В. З. Санников // Вопросы языкознания. – 2005. – №4. – С. 3–20.
24. Сахарный Л. В. Тексты-примитивы и закономерности их порождения / Л. В. Сахарный // Человеческий фактор в языке : язык и порождение речи. – М. : Наука, 1991. – С. 221–237.
25. Сорокин Ю. А. Психолингвистические проблемы восприятия и оценки текста / Ю. А. Сорокин // Психолингвистические аспекты изучения текста. – М., 1985. – С. 5–34.
26. Ткаченко Н. М. Исследование стратегий идентификации значения псевдослова: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н. М. Ткаченко. – Ижевск, 2007. – 20 с.
27. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М. А. Холодная. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
28. Шмелёв А. Д. Парадокс самофальсификации / А. Д. Шмелев // Логический анализ языка : сб. науч. тр. – М., 1990. – С. 83–93.
29. Эйхбаум Г. Н. Экспонентная и содержательная тавтология в коммуникативно-речевом акте / Г. Н. Эйхбаум // Языковое общение и его единицы : межвуз. сб. науч. тр. – Калинин, 1986. – С. 28–39.
30. Ягунова Е. В. Вариативность стратегий восприятия звучащего текста (экспериментальное исследование на материале русскоязычных текстов разных функциональных стилей): автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка», 10.02.21 «Прикладная и математическая лингвистика» / Е. В. Ягунова. – Москва, 2009. – 39 с.

У статті представлено спробу узагальнити уявлення про мовні одиниці, що ускладнюють розуміння тексту. Висвітлено історію вивчення таких одиниць. Уніфіковано термінологію. Визначено механізми та типи мовленнєвих девіацій. Проаналізовано роль девіантних мовленнєвих одиниць у виникненні варіативності розуміння.

Ключові слова: комунікативні девіації, девіантні мовленнєві одиниці, варіативність, розуміння.

This article presents an attempt to generalize the idea of linguistic units which complicate understanding of a text. History of study of such units is elucidated. Terminology is unified. Mechanisms and types of speech deviations are determined. The role of speech deviation units in understanding variability is analysed.

Keywords: communicative deviation, deviation speech units, variability, understanding.

Валентина Богатько
(Вінниця)

УДК 811.161.2'367.322

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕПОВНИХ СТРУКТУР У МОВОТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Неповні конструкції неодноразово ставали об'єктом уваги багатьох учених, які досліджували питання синтаксису. Непоодинокі спроби тлумачення неповноти речення в логіко-, формально- і психолого-граматичному вимірах у працях О. А. Бех [1], Н. М. Дзюбак [3], П. С. Дудика [2], П. П. Коструби [4], С. М. Марича [5], О. М. Назарова [6], Н. Д. Писаренко [7], І. А. Попової [8], О. П. Сковородникова [9], В. І. Шульгіної [12] дозволяють простежити еволюцію поглядів на реченнєву неповноту.

Аналіз науково-теоретичної літератури засвідчує, що опертям виділення неповних речень є “випущення”, “пропуск” якогось члена речення, головного чи другорядного. Пропуск окремих частин речення не тільки узгоджується з комунікативною метою речення, а й допомагає досягнути її найбільш природним і зручним способом, економно, без повторення вже сказаного і відомого [2, с. 163]. Вони, як і повні речення, виконують відповідні комунікативні функції, уживаючись у мовленні як самодостатні. Вміле користування структурами неповного речення і таке ж поєднання їх із повними реченнями забезпечує природність у вираженні думки й почуття, а в багатьох випадках і високу естетику слова.

Мистецтво художнього слова полягає в розкритті потенційних можливостей національної мови, які досягають емоційного й естетичного впливу на читача, розвивають його мовний смак.

Художня глибина створеного письменником невіддільна від культури його художнього слова, від краси його мови. Від письменника залежить вартість літературного твору і те, як цей твір сприйматимуть читачі.

Незаперечні художньо-зображальні якості мови і стилю знайшли своє втілення в синтаксичних структурах Михайла Стельмаха [5, с. 39].

У синтаксичній системі прозових творів Михайла Стельмаха переважають прості речення, що дає змогу підтримувати необхідний рівень виразності, емоційності, напруженості. Ці речення побудовані за зразками, зумовленими семантико-структурними особливостями твору. Такою побудовою речень автор прагне нейтралізувати свій вплив на читача, не нав'язувати йому думок, оцінок, які звучать у цих конструюваннях. Поява в структурі речення організуючого члена призведе до порушення одного з головних принципів побудови художнього тексту – простоти й рівноправності конструкцій, наприклад: *Пливли мовчки, як з похорону* [11, с. 345].

Найпоширеніший тип простих речень у художніх текстах Михайла Стельмаха – це неповні структури, в яких пропущено один або кілька головних чи другорядних членів, що зрозумілі з контексту.

Неповні речення є важливою складовою не лише усного мовлення, але й літературної мови нашого народу. Автор вважає, що такі структури найпридатніші, коли потрібно в невеликому за обсягом творі змалювати певну емоційно-сміслову картину подій. Пропущений член відсутній формально, а його енергія, виразність, динамічність передається всій синтаксичній конструкції. Наприклад: *На березі обняла Максима, трічі поцілувала* [11, с. 343].

Найчастіше пропущеними в неповному реченні є головні члени. Михайло Стельмах досить активно використовує такі власне-неповні речення у своїх творах: найчастіше письменник пропускає підмет, а наявний присудок координує з неназваним підметом і членами його групи. Такі структури нерідко поширені членами присудкової групи і тоді, як слушно зауважує О. М. Назаров, містять висловлення про суб'єкт, який діє за певних названих обставин на об'єкт [6, с. 205]. Стилистичне навантаження такого пропуску полягає уникненні повторення однакової граматичної форми, яка завадила б динаміці відтворення подій: *Поцілував мене і пішов берегом понад рікою неспинною* [10, с. 79]; *Як добралась до хати, впала на ліжку, – не пам'ятає* [10, с. 98]; *На заводі не нахвалиться моїм Іваном* [10, с. 81]; *Скочивши на долівку, взяв ізмисникагранчасту склянку і, холонучи, почав на печінамір'ятинасіння* [10, с. 137].

Редукція підмета як елемента тематичної групи допомагає авторові привернути увагу читача до істотних характеристик об'єкта розмови: *Високий, у синіх, аж голубих, штанях, з косою на плечі йшов лугами* [10, с. 96]; *Оберігала мене, як доньку свою* [10, с. 79]; *Спочатку сердилась, а потім занепокоїлась і бігала до сусідів питати про тебе* [10, с. 142]; *Відразу ж спохватилась, чогось засоромилась і з жалем кивнула на мене* [10, с. 145]. Таким структурам властива особлива виразність зображення і лаконічність.

У творах Михайла Стельмаха неповні речення з невербалізованим суб'єктом здебільшого присвячені конкретній людині, змалюванню її характеру, вчинків тощо: *Гей, чорнобривий та чорноокий, скільки правиш за свого харциза?* [10, с. 149]; *А потім, якось врозтіч поставивши очі, прийшов до хати з хлібом під рукою і пляшкою в кишені* [10, с. 152]; *Пив статечно, краплі не проливаючи* [10, с. 96]; *Не долю й нечистого, а зайву чарку винувать* [10, с. 152]; *Обережно, по-котячи пішов у село* [10, с. 95].

Пропуск присудка в реченневих структурах прози М. Стельмаха трапляється нечасто, оскільки він рідше, ніж підмет, виступає елементом тематичного плану. За спостереженнями Н. Дзюбак, пропуск присудка у власне-неповних реченнях відбувається здебільшого тоді, коли таке речення виступає предикативною частиною складносурядної конструкції. Тут комунікант „зіставляє чи протиставляє різні семантичні суб'єкти за однаковою дією, яка в кожному випадку спрямована на інший семантичний об'єкт, виконується різними засобами чи знаряддями“ [3, с. 116].

Реченнева структура з пропущеним присудком складається або з підмета, або з підмета й означення, або з підмета та членів групи присудка. У названих реченнях наявна вказівка на характеристику лексично не вираженої дії, зокрема, з неї можна встановити, хто виконує дію, а також те, як, коли, чому, з якою метою її виконують. Отже, імпліцитність предиката спричиняє потрапляння до центру висловлення інших комунікативно важливих рематичних компонентів. Вербалізованими в таких реченнях можуть бути суб'єкт дії, вказівка на однотипність дії в повному й неповному реченнях, спосіб виконання дії: *Від сивого, як смуток, самогону в одних з'являвся на лицях піт, а в других – сльози* [10, с. 158]; *Матушка до їхнього від'їзду стає тихою, ніби зітхання, і навіть наймичку Мар'яну називає не богопротивимплевелом, а – серце моє...* [10, с. 166].

У неповному реченні з пропущеним присудком компонентами рематичного плану можуть виступати й обставини реалізації дії, переважно локативні та темпоральні: – *Діду, а куди лебеді полетіли? – На тихі води, на ясні зорі* [10, с. 103]. У поданому реченні еліпсації зазнав також підмет.

Оскільки значення пропущеного присудка можна точно встановити з контексту, в неповних реченнях пропущеними можуть бути присудки будь-якої структури, як прості, так і складені: *В хаті комірчина, на дворі – клуня, хижка, дровітня, ступа, ... і ціле подвір'я курей, ще більше яєць та шевське ремесло в руках* [10, с. 115]; *Спочатку я піду попереду, а потім – ти!..* [10, с. 117]; *В його очах, обведених тіннями голоду, з'явилася давня усмішка життєлюбца, а в моїх – сльоза* [10, с. 118].

Крім головних членів речення, Михайло Стельмах пропускає й інші члени, залежно від функціонального типу неповного речення. У реченнях, пов'язаних з дією, пропущено передусім означення, а потім – додаток. Наприклад: *І гітлерівці побігли, покотилися мостом* [11, с. 355]; *Проводжала за ліси, за Овруч, сльози не витирала* [11, с. 357]; *Під сосною стояла, в далечінь дивилась* [11, с. 350]; *Тоді похололий ліс шумів-стогнав і бив поклони, із осінню стрічаючись* [11, с. 359]; *Зірвала яблуко, вкусила і поволи заговорила* [11, с. 387]. Пропуск означення зумовлений тим, що воно заважає швидкому відтворенню подій, емоційному зображенню. Додаток відволікає увагу читача від дії, на якій побудоване речення.

Трапляються в новелах Михайла Стельмаха і прості речення, які складаються тільки з другорядних членів, тобто парцельовані члени речення. До них автор звертається тоді, коли потрібно підсилити значення одного з членів речення, а все речення повторювати недоцільно, наприклад: *Нарешті* [11, с. 389]; *Гордовита, наче князівна* [11, с. 375]; *Хмуρο, зосереджено* [11, с. 375]; *Униз, униз* [11, с. 378].

Отже, прості речення неповної структури в мовотворчості Михайла Стельмаха функціонують як стилістично марковані, експресивні синтаксичні одиниці. Вони увиразнюють художній контекст, усувають немотивовану тавтологію, сприяють лаконізму оповіді. Найтиповішими є реченневі побудови, у яких редукції зазнає підмет як компонент рематичного характеру, що сприяє дієвості, динаміці висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех Е.А. Структурно-семантические особенности неполноты предложений: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 „Русск. язык“ / Е.А. Бех. – К., 1990. – 18 с.
2. Дудик П. С. Из синтаксиса простого предложения : навчальний посібник / П. С. Дудик. – Вінниця : Вид-во ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 1999. – 297 с.
3. Дзюбак Н. М. Структурно-комунікативні ознаки неповноти речення : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Дзюбак Наталія Миколаївна. – К., 1999.
4. Коструба П. П. До питання про поняття і класифікацію неповних речень / П. П. Коструба // Питання українського мовознавства. – Львів : Львів. держ. ун-т, 1960. – Кн. IV. – С. 38–75.
5. Марич С. М. Функціональний синтаксис Михайла Стельмаха : навчальний посібник / С. М. Марич. – К. : ІСДО, 1995.
6. Назаров А. Н. К вопросу о выделении неполных предложений в особый грамматический тип / А. Н. Назаров // Вопросы синтаксиса русского литературного языка : труды III-IV конференции кафедр русского литературного языка пединститутов Поволжья. – Куйбышев : КГПИ, 1963.

7. Писаренко Н. Д. Внутрішньофразовий еліпсис у сучасній російській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Н. Д. Писаренко. – К., 2000. – 19 с.
8. Попова И. А. Неполные предложения в современном русском языке / И. А. Попова // Труды Ин-та языкознания АН СССР : М., 1953. – Т. 2. – С. 3–136.
9. Сковородников А. П. О критерии эллиптичности в русском синтаксисе / А. П. Сковородников // Вопросы языкознания. – 1973. – № 3. – С. 114–123.
10. Стельмах М. П. Вибрані твори / М. П. Стельмах. – К.: Дніпро, 1969.
11. Стельмах М. П. Вибрані твори / М. П. Стельмах; передмова М. Ткачука. – К. : Сакцентр Плюс, 2005. – 736 с.
12. Шульгіна В. І. Еліптичні конструкції і мовленнєва варіантність / В. І. Шульгіна // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 47–51.

У статті проаналізовано особливості функціонування простих речень неповної структури з пропущеними головними та другорядними членами речення, окреслено їхній стилістичний потенціал у мовотворчості Михайла Стельмаха.

Ключові слова: *просте речення, неповне речення, редуція, стилістичний потенціал, художній текст.*

The specifics of the simple incomplete sentence with the missed principal and secondary parts of the sentence are analysed in the article. The stylistic potential of these sentence structures in Mykhailo Stelmakh's literary works is determined.

Key words: *simple sentence, incomplete sentence, reduction, stylistic potential, fiction text.*

Тетяна Врублевська
(Вінниця)

УДК 811.161.2'373:821.161.2'06

НАРОДНІ ПІСНІ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ У РОМАНІ М. СТЕЛЬМАХА «ПРАВДА І КРИВДА»

У сучасній лінгвістиці спостерігаємо посилений інтерес до територіальної локалізації простору в художніх текстах як одного з пріоритетних напрямів дослідження.

Художній простір у літературному творі – категорія універсальна. Літературознавці та фольклористи розглядають її у межах сюжету, композиції та образів твору. Представники лінгвосеміотики намагаються встановити знакову природу просторових координат, етнолінгвісти вивчають культурні смисли, закладені в мовних одиницях з просторовим значенням, а мовознавці з'ясовують засоби вираження категорії художнього простору.

З погляду лінгвосеміотики поняття простору аналізували В. М. Топоров, Ю. М. Лотман, В. В. Иванов, С. А. Токарев та ін. Лексико-граматичні засоби вираження простору розглядали Ю. Д. Апресян, О. С. Кубрякова, Є. Ю. Владимирський, М. В. Всеволодова, О. С. Яковлева, Ж.П.Соколовська, Л. М. Полюга. Автори праць з української лінгвостилістики та лінгвофольклористики – С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонюк, В. І. Кононенко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. О. Данилюк – описували одиниці з просторовою семантикою, які формують категорію простору.

Однак, незважаючи на широкий діапазон опрацьованих питань, територіальна локалізація описуваних подій у канві художнього твору на сьогодні залишається малодослідженою та маловивченою.

Першу спробу в розкритті проблеми регіональної локалізації та способів її мовного вираження зробила В. П. Баскакова у статті «Способы локализации пространства в языке региональной прозы (на примере текстов М. К. Агашиной)». На підставі аналізу мови прозових творів М. К. Агашиної дослідниця виокремила та схарактеризувала такі способи мовного вираження регіональної локалізації:

- 1) використання регіональних найменувань – топонімів;
- 2) найменування регіональних поселень, які мають значення для історії краю;
- 3) найменування, що стали символами краю;
- 4) імена та прізвища людей, що прославили регіон;